

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора філософських наук, професора

Єременка Олександра Михайловича

на дисертаційну роботу **Ананьєвої Олени Павлівни**:

«Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософський глобалізований соціокультурний простір»

здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії

Актуальність теми дисертації обумовлена необхідністю осмислення характерних рис сучасного світового співтовариства, в першу чергу, посилення узгодженості розвитку країн і народів. Найбільш істотним в плані спрямованого впливу на особистість і суспільство автору бачиться соціокультурний простір, який найактивнішим чином реагує на світові тенденції глобалізаційного плану і впливає на міжнародні, регіональні, особистісні процеси. Глобальний соціокультурний простір розуміється в роботі як особливий соціально-філософський феномен, що склався на основі досвіду міжкультурної взаємодії та актуалізований в умовах інноваційних соціокультурних, соціально-політичних і етно-ідентифікаційних процесів. Все це, на думку автора, неминує обумовлює сучасні підходи до концептології соціокультурної сфери. Так виникає необхідність в продукуванні нових соціально-філософських концепцій соціокультурного простору.

З другої половини ХХ століття в розвинених країнах світу сформувався новий тип відносин між особистістю і суспільством. Основою даного типу відносин стала мультикультурність соціальної сфери. При цьому неминує зросла роль мультикультуралізму як інтегруючої теорії й практики, яка здатна перешкоджати процесам роз'єднання в суспільстві і форсувати цивілізаційний розвиток. Ідея мультикультуралізму, на думку автора, поширюється на систему науки, освіти, права, цінностей, моралі, релігії, інформації і в зв'язку з цим підлягає дослідженню

не тільки як об'єктивна соціальна проблема, а й як соціально-філософський концепт, що вимагає і абстрактного осмислення, і практичної реалізації. В обставинах мультикультуралізму необхідною передумовою нових комунікативно-доцільних відносин, безумовно, є толерантність, яка своє вираження придбала в різних соціальних практиках – виступаючи як моральна цінність, культурна норма, передумова руху людей до єдності і співпраці, як механізм функціонування мультикультурного соціуму.

Значимість окресленого кола питань, їх недостатня теоретична розробка і неоднозначність застосування виступили науковою проблемою дослідження, яка полягає в соціально-філософському осмислення мультикультурного-толерантних взаємозв'язків в соціумі і розробці концептуальних основ поліпшення глобального соціокультурного простору. Актуальність теми підтверджується також і тим, що дисертаційна робота виконала у відповідності з планом і проблематикою кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» під назвою «Інноваційність в методології та технології наукового і соціального пізнання» (державна реєстрація теми № 0109U000194), однією з виконавців якої є дисертант.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою дисертації, в т. ч. офіційних наукових даних, нормативно-правових актів, які стосуються діяльності в галузі соціокультурної сфери, монографій, численних наукових публікацій українських та зарубіжних вчених – філософів, соціологів, політологів, педагогів, соціальних психологів, а також інтернет-джерел.

Методи дисертаційного дослідження обрані відповідно із представленими цілями і завданнями. Фундаментальну основу методології роботи склали принципи об'єктивності, історизму, єдності теорії і практики; неподільності історичного і логічного, цілісності системного, структурного і генетичного підходів. Методологічною основою дослідження є сукупність методів класичного

філософського аналізу і рефлексії; герменевтико-методологічний процес виявлення сутності досліджуваних реалій; логіко-діалектичний аналіз дослідження предмета; науково-логічне розуміння процесів соціокультурного розвитку, синергетичний підхід до осмислення предмета і об'єкта дослідження. Як першочергові використовувалися загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедукція; метод сходження від абстрактного до конкретного. Специфічними виявилися комплексні методи дослідження: аналіз філософської, культурологічної, соціально-педагогічної та соціально-психологічної літератури, метод міждисциплінарного аналізу категорій, структурно-функціональний метод.

Слід відмітити, що фахові публікації дисертантки мають широку географію. Результати досліджень автора відображені в багатьох матеріалах міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах і симпозіумах.

Кількість публікацій є достатньою для відображення результатів дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософських наук відповідно до існуючих вимог.

Дисертаційна робота Ананьєвої О. П. є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному теоретичному та прикладному рівні. Дисертація має послідовну та виважену структурну будову і за своєю архітектонікою є комплексним та завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та багатогранність висвітленої проблеми свідчать про різносторонню, і водночас комплексну наукову компетентність її автора. Основні результати досліджень достатньо мірою обґрунтовані. Їх наукова достовірність не викликає сумнівів, оскільки результати отримані протягом аналітичної роботи. Автором дисертації чітко окреслені і логічно побудовані мета та завдання дослідження, обґрунтовані теоретичні та методичні підходи відносно їх виконання, розроблено та апробовано відповідні пропозиції, які у своїй комплексності є науковим шляхом щодо вирішення наміченого соціально-філософського завдання. Особливо варто відмітити, що завдання дослідження, положення наукової новизни та висновки дисертації є логічно взаємопов'язаними. Результати дослідження отримані автором

особисто. Все це дозволило визначити та обґрунтувати характеристики концептології сучасного глобалізованого соціокультурного простору; довести, що розвиток сучасного глобалізованого соціокультурного простору може бути закладено в повній мірі тільки в рамках нових соціально-філософських концепцій.

Широке використання традиційної та новітньої методології дозволило дати змістовний аналіз реалізації мультикультурної-толерантною парадигми в різних соціокультурних просторах сучасності.

Все викладене вище свідчить про обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, що відображені у дисертаційній роботі Ананьєвої О. П.

Наукова новизна роботи Ананьєвої О. П. викладена конкретно, послідовно та системно. У дисертаційній роботі сформульовано та обґрунтовано ряд положень, які відзначаються науковою новизною та мають практичне спрямування. Наукові положення сформульовані автором самостійно й відображають особистий внесок дисертанта в розвиток філософської науки та її галузі - соціальної філософії та філософії історії.

Автор виявив себе кваліфікованим науковцем, про що свідчить проведений комплексний соціально-філософський аналіз соціокультурного простору. Це дозволило виявити першорядні закономірності в розвитку складових соціокультурної сфери сучасності, а також створити теоретичне підґрунтя при виборі концептуальної стратегії формування новітнього соціокультурного простору. Найбільш важливими науковими здобуттями автора, на наш вигляд, є: визначення характеристик концептології сучасного глобалізованого соціокультурного простору, які полягають у відкритості, толерантності, взаємодії і взаємозалежності культур; розробка структури сучасного глобалізованого соціокультурного простору, що включає в себе освітню, ціннісну, моральну, правову, конфесійну, інформаційну складові; уявлення мультикультуралізму та толерантності у вигляді соціально-філософських концепцій глобалізованого соціокультурного простору; включення мультикультурно-толерантною парадигми в принципи побудови соціокультурного простору сучасності.

Заслужує на увагу уточнення специфіки вимог до соціокультурної сфери, яка полягає, перш за все, в трансформації умов глобалізованого соціокультурного простору та становленні мультикультурного соціального простору. Важливим є конкретизація уявлення про характеристики новітніх соціально-філософських концепцій глобального соціокультурного простору, що містить: розробку феноменів мультикультуралізму та толерантності як інноваційних концепцій соціокультурного простору; реалізацію правових основ мультикультуралізму та толерантності в соціокультурному просторі; осмислення ролі парадигми мультикультуралізму та толерантності в прогресі сучасного соціокультурного простору.

Особливо цінним, на наш погляд, є розуміння автором мети реалізації мультикультурної-толерантною парадигми в глобалізованому соціокультурному просторі, що виражається в становленні моральної особистості епохи глобалізації (яка має філософський світогляд, вільне мислення, здатна відповісти на виклики мультикультурного світу, бути толерантною і відкритою, не втрачаючи при цьому своєї ідентичності).

Необхідно відзначити також положення про теорію глобалізації, яка розуміється не як процес, але як складений феномен; уявлення про форми реалізації мультикультуралізму як новітньої соціокультурної концепції – транснаціоналізм та інтеркультуралізм.

Дуже важливою бачиться розробка інноваційної моделі мультикультурного суспільства, де була б успішно реалізована платформа з міжкультурної гуманістичної співпраці.

Основний зміст дисертаційного дослідження структурований за розділами та підрозділами. Висновки є достатньо аргументованими та носять важливий теоретичний і прикладний характер. Оцінюючі обґрунтованість наукових становищем, висновків і рекомендацій в цілому, можна відзначити високий рівень теоретичного та методологічного опрацювання автором основних аспектів досліджуваної теми.

Деякі формулювання дисертантки є, на наш погляд, вельми вдалими, такими, що стимулюють подальші роздуми. Наприклад на с. 55 (1.3): «Особенно ... важно

понять, ... что культурный раскол в Украине носит не внутренний, а цивилизационный характер, вынуждая специалистов говорить о своеобразной «внутренней геополитике». И это значит, что «битва за Украину» не ограничивается её территорией, что на её смысловом и геополитическом пространстве решаются задачи глобального характера, нацеленные на новый мировой передел». Повністю підтримуємо хід думок дисертантки і її бачення суті ситуації.

На с. 146 (2.3) знаходимо наступне висловлювання: «В отличие от толерантности, нетолерантность неминуемо приведёт страну к ещё более острым противоречиям и неразрешимым конфликтам, что сделает нынешнее противостояние уже необратимым». Цілком вірно, але, боїмось, що нині вже потрібно сказати не «зробить», а «зробило незворотнім».

Заслуговує на увагу аналіз дисертанткою протистояння дискурсу «українськості» з дискурсом універсалістських демократичних норм в контексті проблематики національної ідентичності (с. 141-142; 2.3). В ситуації неспівпадання, навіть конфлікту цих дискурсів, яка скалалась в сучасній Україні, приховується, на наш погляд, драма, якщо не трагедія нашої країни. І єдиним позитивним шляхом, який уводить від трагічної розв'язки, є, на наш погляд, перемога демократичного дискурсу.

О. П. Ананьєва виділяє три основних пункта української національної доктрини: 1) тема відродження української культури і української духовності; 2) європейській цивілізаційний вибір України; 3) боротьба з ворогом та пов'язаний з цією ідеєю культ національних героїв (с. 142-143; 2.3). В соціально-політичній риториці майданної та постмайданної України перша та третя тема витісняють другу на периферію суспільно-політичної думки. Це дуже небезпечно, хотілося, щоб було навпаки. Для становлення української політичної нації нам потрібно пройти між Сциллою романтичного націоналізму та Харибдою всепоглинаючого образу ворога.

Є в тексті О. П. Ананьєвої і більш дискусійні положення (що в ніякому разі не може трактуватися як недолік роботи, навпаки – як її перевага).

Дослідниця підкреслює значимість «іншого», «іншості» як чинників мультикультурної толерантної свідомості (с. 83-84; 2.1 та ін.). У той же час вона бачить неоднозначність такої епістемолого-ціннісної позиції, яка загрожує культурним релятивізмом та труднощами з національною ідентичністю. Дійсно, тут є проблема, і досить складна. За шляхетними смисловими коннотаціями приховується проблема диктату Іншого, авторитаризму Іншого. Якщо Інший є більш вагомим, ніж Я, то це може привести до приниження мого Я. Але якщо неприпустимо принижувати Іншого, то так само неприпустимо принижувати і мене. А якщо цінності Іншого перебільшені толерантною свідомістю?

Не можемо не сказати про те, що наболіло. (Хоча тут я ризикую здатися дуже нетолерантним і дуже не мультикультурним).

Визнаючи право кожної культури на існування та розвиток, не можемо погодитися з тезою про рівноцінність всіх культур. Ніхто не переконає нас в тому, що культура, скажімо, тутсі та хуту рівноцінна з давньогрецькою. Їх нерівноцінність очевидна для неупередженої свідомості. Якщо хто-небудь хоче довести протилежне, нехай назве бодай одного видатного письменника, філософа, вченого або скульптора культури тутсі або хуту.

Практичну цінність мають отримані в процесі дисертаційного дослідження наукові результати. Їх значущість полягає в можливості поглибити і систематизувати осмислення глобального соціокультурного простору та розвинути розуміння необхідності вдосконалення шляхів прогресу соціокультурної сфери сучасності в цілому.

Отримані результати можуть бути використані при аналізі проблем розвитку соціокультурного простору засобами соціальної філософії, сприяти формуванню нових підходів, виникненню нових категорій в процесі вивчення особливостей соціокультурного життя сучасності. Отриманий матеріал і практичні рекомендації можуть реалізовуватися в створенні моделей трансформації соціокультурного простору регіонів, формування загального і регіонального аспектів розбудови соціокультурного простору в нашій країні, розробки перспектив трансформації міжрегіональних відносин в умовах кризового і післякризового розвитку України.

Основні положення роботи можуть застосовуватися в процесі навчальної діяльності, в ході викладання навчальних курсів з метою гуманізації розвитку особистості і соціуму в новітніх соціокультурних умовах нашої країни.

Стиль дисертації відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць подібного рівня, а також відзначається системністю, логічністю, обґрунтованістю.

Структура дисертації цілком відповідає її назві, меті та завданням дослідження.

Зміст та результати роботи відповідають спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

На наш погляд, дисертаційне дослідження О. П. Ананьєвої «Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції глобалізованого соціокультурного простору» повністю відповідає профілю спеціальності.

Серйозних недоліків, під якими розуміються ті, що ставлять під сумнів одержані дисертантом основні висновки, на наш погляд, дисертаційна робота не містить. Проте певні недоліки існують і дещо впливають на загальне позитивне сприйняття роботи. Треба відмітити наступні.

1. У роботі немає повного доказу необхідності реалізації парадигми мультикультуралізму та толерантності для досягнення прогресу соціокультурного простору глобального соціуму сучасності. Чітко не визначається, з якої причини саме мультикультурно-толерантна парадигма може привести до гармонії в соціокультурній сфері в сучасному світі.

2. Не зазначено, чому в розроблену структуру сучасного глобалізованого соціокультурного простору включені саме освітня, ціннісна, моральна, правова, конфесійна, інформаційна складові. Відсутня соціальна пропедевтика в осмисленні цього питання. Які сторони соціокультурного життя могли бути включені в соціокультурний простір? Яку роль в соціокультурній сфері можуть грати естетична, фізична, медична складові?

3. Дискусійним, на наш погляд, є визначення поняття мультикультурного соціального простору, яке знаходимо на с. 52 (1.20): «... мультикультурное социальное пространство мы определяем как реально существующий

пространственно-временной континуум функционирования системы этнических и мировых, культурных, научных, образовательных, религиозных и правовых событий, объективно существующей совокупности факторов и условий, отражающих характеристики этнического, культурного и социального многообразия».

По-перше, «простір» визначається через «просторово-часовий континнум». Отже, в експланансі використовується часовий параметр. В такому разі, можливо, треба від самого початку говорити саме про «мультикультурний просторово-часовий соціальний континуум», а не про «мультикультурний соціальний простір». Тим більше, що, по друге, при розгортанні визначення говориться про «етнічні, культурні ... і т. ін. події», а для подій часовий вимір набагато важливіший за просторовий: подія приблизно так співвідноситься з часом, як річ з простором.

4. Потребує пояснення автора питання про становлення моральної особистості епохи глобалізації (яка має філософський світогляд, вільне мислення, здатна відповісти на виклики мультикультурного світу, бути толерантною і відкритою, не втрачаючи при цьому своєї ідентичності). Виникає проблема методів і умов формування подібної особистості.

5. Деякі положення дисертації виглядають застарілими і такими, що не відповідають бурхливим змінам соціальної реальності сучасної України. Так, наприклад, дисертантка наголошує: «В целом в научном мире существует мнение, что Украина может служить наглядным примером удавшегося этно-стабильного государства для стран Европы, раздираемых этно-культурными и религиозными противоречиями. Так считал в 2012 году учредитель Института прав человека и предотвращения экстремизма и ксенофобии (IHRPEX), народный депутат Украины А. Фельдман. «Взвешенная этнонациональная политика украинского государства является серьёзным достижением, поскольку отсутствие столкновений на этнической и религиозной почве создаёт основу внутренней социальной стабильности государства. К счастью, в нашем государстве мирное сосуществование множества этнических сообществ и религиозных общин стало естественным выбором развития, подкреплённым постоянным диалогом с властью»,

- сказав Фельдман» (с. 122-123; 2.2).

Можливо, у 2012 р. подібні висловлювання могли сприйматись досить прихильно (особливо некритичною свідомістю), але після подій 2014-15 р.р. їх слід оцінити, як кажуть, «з точністю до навпаки».

Декілька подібних застарілих формулювань, що втратили адекватність, ми знаходимо в розділі У, який присвячений аналізу парадигми мультикультуралізму та толерантності в сучасному українському суспільстві.

Думається, що соціальний філософ, все ж таки, повинен бути ближче до динамічної соціальної реальності сьогодення, ніж, скажімо, метафізик.

Проте зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки роботи, а лише можуть слугувати предметом наукової дискусії під час захисту представленої дисертаційної роботи.

В цілому дисертаційна робота Ананьєвої Олени Павлівни на тему: «Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції глобалізованого соціокультурного простору» є цілком завершеним, оригінальним, самостійним науковим дослідженням, що висвітлює актуальну тему і має вагомий теоретичне та практичне значення. За рівнем наукової новизни наведені у дисертаційній роботі результати відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. Тема роботи, об'єкт та предмет дослідження, її зміст, а також положення та висновки відповідають паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. У дисертаційній роботі містяться раніше не захищені наукові положення.

Текст автореферату повною мірою відповідає змісту дисертаційної роботи. Отримані результати дослідження є вирішенням наукової проблеми, яка полягає в соціально-філософському осмисленні мультикультурно-толерантних взаємозв'язків в соціумі та розробці концептуальних основ прогресу глобального соціокультурного простору.

Згідно існуючих вимог, положення та результати дисертаційної роботи опубліковано у фахових наукових виданнях, у тому числі достатня кількість статей у виданнях іноземних країн, а також у виданнях України, які включені до

наукометричних баз даних. Матеріали дослідження обговорено та схвалено на науково-практичних та науково-теоретичних конференціях різного рівня. Представлені у дисертаційній роботі результати, як свідчать документи, подані у дисертації, знайшли впровадження у практичній діяльності вітчизняних соціокультурних об'єктів.

Таким чином, на підставі аналізу дисертації Ананьєвої О. П., автореферату дисертації, публікацій дисертанта у фахових наукових виданнях можна зробити висновок, що дисертаційна робота виконана на належному теоретичному і методичному рівні та відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук, зокрема пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а автор дисертації – Ананьєва Олена Павлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент
 доктор філософських наук, професор,
 завідувач кафедри філософії
 Східноукраїнського національного
 університету імені В. Даля

О. М. Єременко

Підпис Єременка О. М. засвідчую
 Начальник відділу кадрів

Л. М. Літвінова